

Klasskamp, mänskliga rättigheter och kristet förvaltarskap

Christian Braw

Clapham Resurs VIII: 2021

Förord

Socialdemokratin är Sveriges odiskutabelt starkaste politiska rörelse under de senaste hundra åren. När partiet samlas till kongress 2021 är det ett försvagat parti, jämfört med storhetstiden på 1900-talet, men partiets ideologi har samtidigt varit mycket tongivande i formandet av vår tids Sverige.

1960 tog partiet för första gången in formuleringen ”alla människors lika värde” i sitt partiprogram – en formulering som med tiden kommit att få rollen närmast som en ny trosbekännelse i världens kanske mest sekulariserade land. Men vad ligger egentligen till grund för socialdemokratins syn på människans värde och rättigheter? Hur rymmer deras grundsyn med den som vi finner i grekisk filosofi eller i amerikansk och naturrättslig tradition? Vilka praktiska samhällsliga konsekvenser har en socialistisk syn på människans rättigheter fått för Sverige idag? Och vilken roll kan den kristna förvaltarskapstanken spela som alternativ modell för att bygga ett gott samhälle?

Dessa och liknande frågor tar docent Christian Braw upp i denna resurstext som vi hoppas ska ge ett värdefullt perspektiv till vår tids samtal om människovärde och mänskliga rättigheter.

I allhelgonatid 2021,

Per Ewert, direktor vid Claphaminstitutet, doktorerar på Sveriges väg mot sekularisering och individualism under socialdemokratins ledning

Innehåll

Förord	2
1. Socialdemokratin söker treva sig fram till mänskliga rättigheter.....	4
2. Ett amerikanskt alternativ, byggd på kristen naturrätt.....	6
3. Naturrätten – en överordnad rättsprincip	8
4. Äganderätten som central mänsklig rättighet	10
5. Kristet förvaltarskap som alternativ modell för samhällsbyggande	13

1. Socialdemokratin söker treva sig fram till mänskliga rättigheter

En noggrann läsare av det socialdemokratiska partiets program 2013 skall snart finna den centrala föreställningen: "... alla människors lika värde och lika rätt..." År 2019 är partiets informationsavdelning ännu tydligare: "De mänskliga rättigheterna är universella, odelbara och individuella." Det rör sig dock inte om något kongressbeslut utan om ett uttalande av en partiinstans. Någon motivering för denna föreställning ges inte. Det finns ingen filosofisk insikt eller gudomlig uppenbarelse, som motiverar den. Den står där bara, utan grund och utan motivering, som en trossats, men den utgör motiveringen för hela partiprogrammet. Den framstår som självklar och evident. Därmed behöver den inte motiveras.

Då är vi inne på djupa vatten. Evidensen förutsätter nämligen en människosyn, som innebär en förmåga att intuitivt, direkt och utan diskussion kunna uppfatta saken på samma sätt som vi kan uppfatta matematik eller geometri. Vi resonerar oss inte fram till att $2+2=4$. Vi inser det omedelbart. Förmågan att inse evidensen, också när det gäller mänskliga rättigheter, innebär att människan har en själ, som kan *inse*. Detta är något uppseendeväckande i ett socialistiskt partiprogram.

Innan vi går in i partiprogrammens tankevärld behöver vi göra en reservation. Partiprogrammet är ingen text man reciterar vid varje partigruppsmöte. Den finns där, men få läser den eller reflekterar över den. Den är en text för särskilt intresserade eller – ibland – för närmast sörjande. Det innebär inte att den är utan betydelse. Texten finns där som en klangbakgrund, ett stämningsläge. Den ger ett sammanhang åt de politiska ambitionerna i dagspolitiken, en kompassriktning att styra efter, även för dem som inte räknar med att nå hamnen och målet under sin egen aktiva tid.

Om vi går till partiets ideologiska rötter i marxismen finner vi att denna trossats är något fullständigt främmande. Det är ur marxismens synpunkt otänkbart att "borgare" skulle ha samma värde och samma rättigheter som arbetare. Tvärtom är det så att "borgare" – det vill säga kapitalägare – är en grupp som skall krossas tillsammans med "kapitalets lakejer", vilket marxistiska rörelser varit intensivt verksamma med i snart tvåhundra år. I partiprogrammet från 1920 är den marxistiska prägeln klar och entydig: "Denna klasskamp skall icke upphöra, förrän samhällets så omdanats att den kapitalistiska utsugningen helt är upphävd, klass-samhället fallet och massfattigdomen avskaffad."

Den antagonistiska verklighetsuppfattningen dominerar helt. Samhället uppfattas som "klasser", i obönhörlig konflikt med varandra. Lösningen är att upphäva äganderätten till produktionsmedlen och "lägga den under samhällets kontroll och besittning." Detta innebär för det första att näringslivet skall förstatligas, men för det andra att planekonomi genomförs: "... genom att ersätta den nuvarande planlösa varuproduktionen med en socialistisk, efter samhällets verkliga behov planlagd, för välståndets höjande stegrad produktion." I princip är detta det sovjetiska systemet. Kärnan och förutsättningen för hela projektet är ett målstyrt upphävande av äganderätten.

Man bör minnas att när detta skrevs var den ryska revolutionen genomförd, sovjetsamhället upprättat och Finland var skakat av det kommunistiska upproret. Sedd mot bakgrunden av partiprogrammet 1920 är den borgerliga propagandan vid "kosackvalet" 1928 inte överdriven.

Också 1944 års program innehåller ett upphävande av äganderätten samt planekonomi. Den antagonistiska verklighetsbilden uttrycks med följande ord: "Inom stora och växande delar av näringslivet äro ägare och arbetare skilda klasser, klasskampen blir en ofrånkomlig konsekvens. Socialdemokratin vill åter förena arbetarna och egendomen. Den vill på de olika vägar som vid varje

tid visa sig ändamålsenliga göra de arbetande delaktiga i äganderätten till de produktionsmedel varpå deras bärning beror.”

Som en del av den ofrånkomliga klasskampen skall alltså äganderätten begränsas och delvis överföras till arbetarna, det vill säga deras organisationer. Hur skall detta gå till? Här lämnar partiprogrammet många dörrar öppna: ”de olika vägar som vid varje tid visa sig ändamålsenliga”. Vidare skall den privata äganderätten begränsas av planekonomi, ”en planmässig hushållning ... under samhällets ledning och med en sådan inriktning att enskilt vinstintresse och enskilda gruppers intressen överhuvud underordnas de mål som samfällt eftersträvas.” Fokus är hela tiden äganderätten till ”produktionsmedlen”, det vill säga företagen. I den mån äganderätt finns kvar är den starkt begränsad. Arbetarna skall delvis förfoga över egendomen, och dess användande skall vara inordnat i planekonomin.

I partiprogrammet 1960 beskrivs samma ambition som ”en demokratisering av äganderätten”. Som vi redan sett innebär detta så ingripande begränsningar att äganderätten i praktiken är upphävd. Detta gäller bland annat hyresrätten, som ger hyresgästen en utomordentligt stark ställning gentemot fastighetsägaren. Detta har lett till att de kommunala bostadsbolagens fastighet blivit baser för kriminell verksamhet. Hyresgästen – även den gängkriminelle – har i stort sett hela dispositionsrätten. Äganderätten beskrivs 1960 inte heller som en rättighet, utan som något som staten kan tilldela i de former som staten finner lämpliga. Det gäller även det kommunala bostadsbolaget. Förutsättningen är givetvis hela tiden att det är Socialdemokraterna som styr staten som sitt eget organ: ”Socialdemokratin vill i varje särskilt fall pröva vilka former av ägande, företagande och nyskapande som bäst tjänar materiellt framåtskridande och mänsklig välfärd.” För att stävja den kriminella verksamheten i kommunala fastigheter kunde en starkare äganderätt för fastighetsägare vara lämplig, men det tänkte man inte på 1960. En ”demokratisering av äganderätten” innebär bland annat att i många fall överlämna än mer av dispositionsrätten över fastigheter till kriminella.

1960 års partiprogram öppnar emellertid försiktigt dörren för mänskliga rättigheter. Klasskampen är nedtonad och i dess ställe träder ”materiellt framåtskridande och mänsklig välfärd.” En princip – klasskampen – har ersatts av ett praktiskt mål. Det är ett mål, som inte lägger hinder i vägen för mänskliga rättigheter, även om de ännu inte nämns.

Partiprogrammet 1975 låter ana mänskliga rättigheter: ”Lika rättigheter för alla, oavsett kön, ras eller språk.” Att rättigheterna är lika behöver visserligen inte innebära att de är *mänskliga* rättigheter, det vill säga rättigheter som varje människa har, oavsett statliga beslut. Det som avses här är snarare de rättigheter som staten kan tilldela eller beröva medborgarna. Det är just *dessa* rättigheter, som skall vara lika för alla. Här är jämlikheten den överordnade principen.

Det finns alltid en risk att man övertolkar pregnant texter, som exempelvis partiprogram. Men även med denna reservation kan vi ana en viktig signal i ett begrepp från 1960 års program: ”...materiellt framåtskridande...”. Den blir särskilt tydlig om man ger akt på att varken kulturellt, moraliskt eller andligt framåtskridande nämns som partiets mål. Socialismen är nämligen på ett grundläggande plan materialistisk. För Marx finns inget annat än materia. Allt kommer an på hur materien är fördelad. Det vi kallar kultur, moral och andligt liv är endast reflexer av materiens fördelning. Detsamma gäller kriminaliteten; även den är en följd av materiens snedfördelning. Omfördela materien, så upphör kriminaliteten. Detta är innebörden i Stefan Löfvens ord om gängkriminaliteten i Göteborg: ”Den har socioekonomiska orsaker.” Därför passar funktionalismen så bra in i det socialistiska projektet. Dess mål är nämligen att förändra människan genom arkitektur, det vill säga materia – i detta fall betong. Den principiella materialismen gäller också jämlikheten. Därför blir det angeläget att

begränsa och i görligaste mån upphäva äganderätten.

Det var den principiella materialismen som orsakade Tage Lindboms avståndstagande från socialdemokratin. Han upptäckte att det inte var som Per Albin Hansson hade trott, att kulturlivet skulle blomstra bara folk fick hyggliga bostäder. Istället utbredde sig tomheten, som endast nödtorftigt kunde fyllas med underhållning. Tage Lindbom sökte då väcka kulturfrågorna inom partiet men mötte endast oförståelse. Utan att han själv fullt ut insåg konsekvensen, hade han nämligen närmat sig en icke-materiell verklighet. Om det finns en icke-materiell dimension hos människan, kan hon också uppfatta en icke-materiell verklighet. Lika känner lika. Detta var en tankens revolution. När Lindbom på en promenad satte foten på en gatsten som han ännu sent i livet kunde utvisa, insåg han: "Gud måste finnas!"

2. Ett amerikanskt alternativ, byggd på kristen naturrätt

Partiprogrammet 1990 är det första, där mänskliga rättigheter omnämns i mer uttalade former, dock inte äganderätten. Däremot nämns yttrandefrihet, tryckfrihet och religionsfrihet redan tidigare. Är detta då rättigheter som staten tilldelar medborgarna eller är det rättigheter som medborgarna har oavsett statliga beslut? Det finns en sats i programmet 1990, som tyder på det senare, nämligen: "Lagstiftningen skall bygga på respekten för alla människors lika och okränkbara värde." Det viktiga i sammanhanget är ordet "okränkbar". Det innebär att varje människa bara genom att vara människa äger något, som står över och bortom varje statlig påverkan. Så förhåller det sig med mänskliga rättigheter.

Hur har då föreställningen om mänskliga rättigheter kunnat komma in i ett socialistiskt partiprogram och dessutom blivit grundläggande? Den vägen har varit lång. Föreställningen om "allas lika värde och lika rätt" kommer från *naturrätten*. Denna i sin tur har sina rötter i det grekiska tänkandet. Bland antikens filosofer fanns en fascination inför tillvarons *ordning*. Denna fascination accentuerades av att de levde i turbulenta samhällen och en instabil tillvaro.

I Medelhavsområdet bävar själva klippgrunden. Men om själva klippgrunden är instabil, finns det då överhuvudtaget någon stabilitet i tillvaron? Många av de grekiska tänkarna fäste då sin uppmärksamhet på matematiken. Den är stabil, hur instabilt samhället än är. Men vad är det hos oss, som kan uppfatta matematiken? Det är den intellektuella förmågan. De gav den olika namn, ett av de vanligaste är *nous* – insikt. Det beskriver närmast det som vi kallar *perception*. Antikens filosofer fann att insikten är den högsta av alla mänskliga egenskaper, eftersom den kan omfatta det stabila. Att leva rätt blev för dem att leva i enlighet med sin högsta egenskap, insikten. Detta adekvata liv kallade de *eunomi* – den goda ordningens liv. Denna goda ordning varseblev de genom den grundläggande mänskliga egenskap, som de kallade *nous*. Begreppet är bildat av ett verb, *noein*, med grundbetydelsen att *se*. Det handlar alltså inte i första hand om diskursiva slutsatser utan om en omedelbar varseblivning. Vi kan jämföra med den estetiska och etiska varseblivningen: vi ser med en gång att Monets naturbilder är vackra, och möter vi en god människa inser vi omedelbart vad godhet är. Det är inte något vi resonerar oss fram till. Den estetiska och den etiska insikten har en närhet till matematik och geometri. Insikten är den första anblickens kunskap.

Nu är det emellertid uppenbart att alla människor har denna insikt, latent eller verksamt. Till och med antikens slavar kunde inse att $2+2=4$. Även om grekerna av detta inte drog slutsatsen att slavar är "lika mycket värda" som de fria, fanns här ett frö till föreställningen om allas "lika värde och lika rätt". Därmed närmar vi oss "de mänskliga rättigheterna".

Den grekiska filosofins insikter övertogs och vårdades i det romerska riket, och när dess skymning nalkades tog Bysans och den västerländska Kyrkan hand om denna tankens skattkammare. I deras kristna arv fanns en annan, mäktig faktor: Övertygelsen om att alla människor är skapade av samme Gud till att vara honom lika. Inte nog med det, de är även föremål för samma gudomliga kärlek och har samma Frälsare och samma möjlighet till evig salighet i himmelen. I det grekiska samhället hade slaverna betraktats som ett mellanting mellan djur och människa. I det kristna sammanhanget var något sådant omöjligt att hävda, även om det skulle dröja innan man drog de fulla konsekvenserna i denna insikt. Man kan här peka på hur träldomen avskaffades under medeltiden och slavhandeln under 1800-talet.

1700-talet innebar en långtgående sekularisering, men den kristna – och grekiska – människosynen räddades delvis över i en sektor, som börjat utvecklas redan under 1600-talet, *naturrätten*. Grundtanken är att man bortser från den gudomliga motiveringen för människosynen och istället spårar en inneboende lagbundenhet i själva den mänskliga tillvaron, en lagbundenhet som innebär att varje människa har både rättigheter och skyldigheter. Det är den grekiska tanken på *eunomin* som här kommer tillbaka i annan klädnad. Kunskapen om denna inneboende lagbundenhet hör samman med människosynen; så är det för övrigt med alla föreställningar om mänsklig kunskap.

Förutsättningen är alltså att människan har en egenskap, som kan uppfatta denna lagbundenhet. Därmed träder åter grekernas *nous* fram, fast i ett annat sammanhang. Det räckte dock inte för 1700-talets människor att uttrycka sin insikt individuellt. De ville finna gemensamma uttryck, ja, lägga sin insikt till grund för de samhällen de upprättade. Så uppstod en helt ny textgenre: Deklarationen om de mänskliga rättigheterna. Med ”declaration” avses här en högtidlig förklaring, som kastar ljus över en befintlig verklighet. Det är alltså inte så att man beslutar om mänskliga rättigheter utan man belyser de rättigheter som redan finns.

Alla senare formuleringar av de mänskliga rättigheterna har en utgångspunkt i den förklaring av de mänskliga rättigheterna, som antogs av staten Virginia 12 juni 1776. Den kom sedan att utgöra startpunkten för såväl USA:s författning, som för den franska konstitutionen, FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna, Förbundsrepubliken Tysklands grundlag samt EU-rätten. Mänskliga rättigheter är inte vad som helst utan sådana mänskliga rättigheter som vunnit anslutning. Att de vunnit anslutning visar sig i att de skyddas av korrektionsinstanser med verksamma korrektionsmedel. Sådana korrektionsinstanser är EU-domstolen och USA:s Högsta Domstol.

Eftersom texten från 12 juni 1776 är så viktig i sammanhanget, skall vi stanna inför dess inledning: ”...all men are by nature free and independent...”. Med orden ”by nature” markerades den naturrättsliga bakgrunden. Det handlar inte om att de mänskliga rättigheterna har en gudomlig sanktion, inte heller är det grundade i ett parlamentariskt majoritetsbeslut. De utgör istället en i tillvaron inneboende ordning, lika fast som årstidernas växlingar. Detta är innebörden i orden ”by nature”. Det är statens och ytterst HögstaDomstolens uppgift att främja och skydda denna inneboende lagbundenhet. Staten och rättsväsendet är bundna till en ordning, som de inte kan förändra men däremot kan främja.

Texten från 1776 fortsätter med orden ”...and have certain inherent rights of which they cannot deprive and divest their posterity...”. Därmed är vi framme vid de mänskliga rättigheterna. Dessa beskrivs som ”certain inherents rights” - vissa inneboende rättigheter, det vill säga rättigheter som en människa har inom sig, oberoende av makthavares beslut. Det är alltså inte så att makthavare, exempelvis parlamentariska majoriteter, förlänar medborgarna vissa rättigheter. Förhållandet är det motsatta, medborgaren har sina rättigheter oavsett makthavares beslut.

De följande orden hör hemma i ett speciellt idéhistoriskt sammanhang. De mänskliga rättigheterna är något som "... they cannot deprive and divest their posterity..." De är något som man inte kan beröva eller avhända sina efterkommande. När grundlagsfäderna i Virginia 1776 blickade mot Europa såg de ett stort antal stater, där det rådde "upplyst despoti". I samtiden beskrevs det som "suveränitet". I Sverige var det så till 1718, i Frankrike och Preussen var det så 1776. Dock hade enväldet där fått en något annan prägel genom rationalismen, den såg sig nu som "upplyst despoti". Suveränitetens ideolog var Thomas Hobbes (1588-1675). I sitt verk Leviathan (1651) beskrev han i en stor myt hur mänskligheten för att få inre fred överlämnade sina rättigheter till enväldiga dynastier. Det var just detta medborgarna i Virginia ville förhindra 1776.

Vilka rättigheter handlar det om? Det framgår av fortsättningen: "... the enjoyment of life and liberty, with the means of acquiring and possessing property, and pursuing and obtaining happiness and safety..." Genom äganderätten – "the means of acquiring and possessing property" - kan vi alltså äga frihet och själva forma våra liv, vilket innebär att vi har rätt att söka det goda livet på det sätt vi själva vill. Utan rätt att förvärva och äga egendom är vi nämligen helt i händerna på den som förfogar över egendomen. Vi kan då inte forma våra liv som vi själva vill, och vi kan inte heller söka det goda livet så som vi uppfattar det.

Texten från 1776 utgör bakgrunden till USA:s författning, där den har fått en principiellt viktig motivering: "We hold these truths to be self-evident..." Grunden för föreställningen om de mänskliga rättigheterna är alltså självklar. Den inses omedelbart och intuitivt på samma sätt som matematikens sanningar. Denna förmåga att uppfatta det evidenta förutsätter en människosyn, där människans är mottaglig för evidensen. Återigen ser vi grekernas *nous*.

Men vad är det då som är evident för de amerikanska grundlagsfäderna? Det är "that all men are created equal and are endowed by their Creator with certain unalienable rights, and among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness." Det ter sig alltså som evident och självklart att alla är skapade av samme Skapare. Här talar texten det kristna språket. Det innebär också att Virginia-texten har en annan grund än filosofins föreställningar om mänskliga rättigheter. I dessa blir rättigheterna något som ligger i den mänskliga naturen. I Virginia-testen är de däremot en gåva, som människan förlänats av sin Skapare. Det innebär inte att alla grundlagsfäderna var traditionellt kristna. Flera av dem var rationalister, många var frimurare. Men för dem alla var detta självklara fakta. Av detta drog de en annan slutsats är den som är huvudsaken i den bibliska uppenbarelsen. Deras slutsats var nämligen att alla äger frihet och har rätt att söka den lycka de själva vill uppnå, vilket ju – som framgick av 1776 års text – förutsätter äganderätten.

Allt detta är fullständigt främmande för socialismen. Karl Marx byggde sin historiemyt på försiktiga teorier av den amerikanske antropologen Lewis H. Morgan, som trodde sig ana ett egendomslost indiansamhälle i historiens gryning. Detta omformades av Marx till en vetenskaplig sanning, dock utan närmare kontakt med urbefolkningens historia. För Marx var nämligen privategendomen den grundläggande negativa faktorn i mänsklighetens historia.

3. Naturrätten – en överordnad rättsprincip

Den svenska arbetarrörelsen är tysk import och därmed påverkad av Marx. För den svenska avläggaren var därmed från början föreställningen om de mänskliga rättigheterna ett totalt främmande moment. Så har det varit långt in i modern tid. Ett talande exempel är villaskatten. Om ägandet är en mänsklig rättighet, kan man aldrig beskatta att människor äger sina bostäder. En

rättighet kan inte beskattas och därmed begränsas. Det är ju en rättighet. Om man kan beskatta en mänsklig rättighet som ägandet, kan man likaväl beskatta yttrandefriheten. Själva åtgärden att beskatta människors bostäder visar på ett främlingskap för föreställningen om mänskliga rättigheter.

En tydlig bild av mentaliteten i denna hållning får man genom statsrådet m.m. Carl Lidboms (1926-2004) tal till Pappersindustriarbetareförbundets kongress 1974. Det är talets pregnans och hämningslöshet, som gör det särskilt intressant. Det ger oss en blick in i rörelsens mentalitet. Lidbom är i själva sin grundstämning helt präglad av marxismens antagonistiska verklighetsuppfattning. Tillvaron är präglad av en oupplöslig antagonism mellan klasser, och i denna antagonism står Lidbom själv, oavslåttligt verksam för att med lagarnas makt bekämpa den andra parten. Denna andra part – som då utgjordes av mer än halva befolkningen – var egentligen inte människor utan en anonym kraft, nämligen *kapitalet*. Man får inte missuppfatta Lidbom och tro att han bekämpar socialgrupper. Det är ägandet av kapital han vill åt, det vill säga disposition över produktionsmedel. Endast i andra hand bekämpar han människor och grupper, alltså kapitalägare och deras understödjare, det vill säga "borgarna".

Kapitalet är emellertid inte bara en abstraktion, det är också en verksam, initiativrik och handlingskraftig faktor, kort sagt en icke-materiell personlighet. Svante Nordin har påpekat att Karl Marx definierar kapitalet på ett sådant sätt att det blir något andligt. Kapitalet har ingen adress. Kapitalet väger ingenting. Det går inte att mäta med måttband. Ändå är det verksamt med förrädisk list och intensitet. Den enda förklaringen till denna paradox tycks vara att Carl Lidbom, liksom Marx, uppfattade kapitalet som en eller möjligen flera andliga personligheter.

I rättstänkandet efter 1945 utgår man från att det finns överordnade rättsprinciper, som är förpliktande för alla, oavsett om de formulerats som lagar eller ej. Ett uttryck för detta är *Martens klausul*, uppkallad efter utrikesrådet Friedrich Fromhold von Martens (1845-1909). Den innebär att om en fråga inte är behandlad i internationella konventioner, tillämpas konventionernas *anda* som förpliktande. Detta var redan före 1945 huvudlinjen i *folkrätten*. Denna omfattar dels fördragsrätt, som reglerar bland annat diplomaters ställning, och dels humanitär rätt, som omfattar exempelvis krigets lagar.

Huvudlinjen i krigets lagar är *distinktionen* – åtskillnaden mellan civila och militära. För militärpersonal gäller krigets villkor. Men när soldaten lägger ner vapnen är han bara en människa och står därmed utanför striden och är en skyddad person. Rent praktisk innebär det att han snarast skall föras ut ur stridszonen och vistas i fångläger till krigets slut. En människa är en människa, det är grundtanken i den humanitära rätten - en överordnad rättsprincip. Det är därför Röda Korsets grundare Henri Dunant (1828-1910) bland de sårade vid Solferino 1859 kan utropa: "Tutti fratelli! Alla är bröder!" Detta synsätt är helt främmande för Marx och utgör ett främmande element i alla varianter av socialistisk åskådning utom vad avser dem som tillhör den egna gruppen.

Den humanitära rätten grundar sig alltså på en överordnad rättsprincip, nämligen naturrätten. De socialdemokratiska partiprogrammen från 1920 och 1944 har en helt annan rättsprincip, nämligen klasskampens rätt. Samtidigt var en rad framstående socialdemokratiska företrädare under mellankrigstiden starkt engagerade för Nationernas förbund och folkrätten, som då uppfattades som de små nationernas skyddsvärn mot stormakterna. Därmed kom den praktiska utrikespolitiken att gå i en riktning som var motsatt partiprogrammet. Detta är ett ovanligt tydligt exempel på den ambivalens, som ofta råder i politiken. Man talar med ett särskilt språk till den inre kretsen och med ett annat till omvärlden.

Själva förutsättningen i Martens klausul är att det finns en överordnad rättsfaktor, *Geist* – som von

Martens kallar den. Den genomströmmar och bär upp folkrätten och är dess drivande kraft. Denna föreställning är väl rotad i den stora västerländska tanketraditionen med dess utgångspunkt hos Platon och Aristoteles. För Platon fanns verklighetens grundmönster i en transcendent verklighet, i det han kallade *idéer*. Hos Aristoteles faller tyngdpunkten på de bestående mönster han ser i själva tingen och som han kallar *former*. För att ta ett exempel: allt gott har sin identitet från en transcendent eller inneboende Godhet, som är gemensam för allt gott. Platon tar det världshistoriska steget att kalla denna godhet – *Gud*.

Överfört på rättvisans plan innebär detta tänkande att all rättvisa värd namnet har sin gemensamma identitet och styrprincip i en överordnad *Rätt*. Det är just detta som är kärnan i de mänskliga rättigheterna. Den förnekades med kraft av Axel Hägerström (1868-1939), Vilhelm Lundstedt (1882-1955), Tage Erlander (1901-1985) och Carl Lidbom. För de senares del hör detta samman med den antagonistiska verklighetsuppfattningen. För nazismen, som delade den antagonistiska verklighetsuppfattningen, existerade ingen annan rätt än den egna rasens rätt till kamp för livsrum. ”Denna kamp kom att bli den högsta moraliska normen. Ett motsatt förhållande kan iaktas i 20 juli-händelserna 1944. Attentatet mot Hitler och det följande försöket till statskupp var ramsprunget ur ett mycket medvetet tänkande kring frågan om rätten. För 20 juli-kretsen, som utförde attentatet mot Hitler, stod rättsstatens återupprättande i centrum. Det innebar för dem att rättsskipningen åter skulle präglas av *Rätten* eller de grundläggande rättsprinciperna. För nazismen fanns ingen sådan Rätt. Där dominerade helt den antagonistiska verklighetsuppfattningen, som då gällde antagonismen mellan raserna, som av dem uppfattades som en avgörande aspekt av evolutionen, helt enligt Darwins tänkande.

Det hela blir tydligt i uppfattningen av äran. För 20 juli-kretsen utgjordes äran av lojaliteten mot de grundläggande rättsprinciperna. För nazismen var äran däremot lojaliteten mot den egna rasen. Nürnberggrättegångarna var den dramatiska slutuppgörelsen mellan den antagonistiska rättsuppfattningen och det rättsstatliga världssamhället.

4. Äganderätten som central mänsklig rättighet

20 juli var rättsstatens uppror mot partistaten. I Carl Lidboms tal 1974 speglas partistatens kamp mot rättsstaten. Ändå är inte saken så enkel. Partistaten är i själva verket ett uttryck för ett rättsmedvetande, men det handlar här inte om en ”rätt” som tillkommer alla utan endast de rätta. I den nazistiska mytvärlden är den ariska rasen den genetiskt överlägsna, evolutionens spjutspets, och har därmed ”rätt” till ett större livsrum. I den marxistiska tankevärlden – som bildar grundstämningen i Carl Lidboms tal – har kapitalisterna tillskansat sig det verkliga värdet av de arbetandes mödor, och därför har rikedom samlats hos de få. Det är denna orättfärdigt vunna rikedom, som de genom lagar skall hindras från att disponera över och till sist också avhändas.

Det finns i klasskampsperspektivet en moralisk indignation och ett moraliskt anspråk av en intensitet, som inte ens de mest karismatiska borgerliga politikerna kan komma i närheten av. Och i detta moraliska anspråk finns också föreställningen om en moralisk rättsprincip – *jämlikheten*, som när den utmanas kan stegras till egalitärt raseri, för att tala med Tage Lindboms ord.

Jämlikheten är emellertid inte ett överordnat värde som de mänskliga rättigheterna, jämlikheten är ett horisontellt värde, ett jämförelsevärde: Ingen skall ha mer än någon annan. Detta är innebörden i klasskampen. Att människor är olika utrustade, att kreativitet och energi kan skapa nya värden som förut inte fanns, är främmande för denna tankevärld. Därför kan inte alla ha samma rätt och samma värde - i synnerhet inte samma äganderätt. De som är nyskapande och inspirerande i näringslivet är i

själva verket tjuvar och har ingalunda samma värde som andra, de utgör tvärtom ett minusvärde i samhället. Detta är tankegången. Vi bortser här från möjligheten att Lidboms tal kan vara ett spel för galleriet, endast avsett för invärtes bruk. I vilket fall som helst är det 1974 en återklang av partiprogrammen 1920 och 1944.

För Carl Lidbom finns inga överordnade rättsprinciper som gäller alla. Här finns endast klasskampens "rätt". Vad gäller synen på rätten hamnar han alltså ofrivilligt på samma sida som nazismen, nämligen i synen på rätten. Han för nämligen partistatens talan och går till kamp mot rättsstaten. Antagonismen är både för Lidbom och för nazismen den grundläggande verklighetsuppfattningen. Skillnaden dem emellan är att antagonismen för Lidbom gäller klasserna, för nazismen avser den raserna. För ingendera finns den tillvarons stabilitet som Platon och Aristoteles såg i idéerna och formerna, och som 20 juli-kretsen såg i *Rätten*. Själva gick dessa under, men de segrade. Idag är det de överordnade rättsprinciperna som gäller, inte bara i den tyska grundlagen utan också i EU.

I Carl Lidboms tal finns bara den ständiga antagonismen. Det vore fel att beskriva honom som extrem. I själva verket uttrycker han bara det som finns i partiprogrammen från 1920 och 1944. Han går till kamp mot kapitalet i alla dess former. Och därför är också hans centrala angreppsmål *äganderätten*, som ju är själva grundstenen i föreställningen om de mänskliga rättigheterna. Lidbom driver fram lagar som begränsar och försvagar och i görligaste mån upphäver äganderätten, exempelvis när det gäller hyresfastigheter, och här finns inga hinder. Han säger själv: "... vi kan aldrig nå målet om vi inte gör oss kvitt forna tiders syn på lagar som skrevs för decennier sedan såsom uttryck för något slags oföränderlig rättvisa."

Föreställningen om de mänskliga rättigheterna är just uttryck för uppfattningen att det faktiskt finns en "oföränderlig rättvisa". Partiet uttryckte det så 2019: "De mänskliga rättigheterna är universella, odelbara och individuella." Det sista är särskilt viktigt. Det innebär nämligen att äganderätt inte bara finns hos arbetarklassen, som Lidbom ansåg sig företräda; den finns också hos fastighetsägare, hyresvärdar och företagare. Vad Lidbom ville och genomförde var en lagstiftning fri från alla andra rättsprinciper än klasskampens, ständigt beredd att förändras för att i så hög grad som möjligt förlama "kapitalets" initiativ, det vill säga begränsa och helst upphäva äganderätten. För honom var lagen ett skarpslipat vapen i tillvarons obönhörliga, ständiga antagonism, där han själv alltid stod på rätt sida.

Att ett samhälle också förutsätter samverkan mellan alla medborgare, sammanslutningar och krafter kom inte för honom, inte 1974. Man skall emellertid inte vara orättvis mot Carl Lidbom. Han var inte ensam och inte först med att ge uttryck åt denna mentalitet. Tage Erlander var sekreterare i den kommitté som arbetade med Svensk Uppslagsbok. När den kom ut 1936 hade han själv skrivit artikeln om äganderätten. Erlander beskriver denna som "ett samhällsligt institut". Den är alltså inte universell, odelbar och individuell. Makthavaren, som inrättat den, kan givetvis omforma den, utöka eller minska den samt upphäva den, allt efter sina egna politiska ambitioner.

Sedd mot denna bakgrund är Carl Lidbom varken extrem eller unik. Tage Erlanders artikel har sin bakgrund i den rättsteori som hävdades av Axel Hägerström och Vilhelm Lundstedt. Deras uppfattning kom att dominera i dåtidens Sverige, även bland borgerliga företrädare. De har kallats rättspositivister. Med positiv rätt avsåg de den faktiskt beslutade och skrivna rätten. Någon annan rätt fanns inte i deras medvetande. Ur deras synpunkt var de svenska rashygienlagarna och de tyska Nürnberglagarna "positiv rätt", och denna rätt är det enda man kan förhålla sig till. Ur deras synpunkt var det "vidskepelse" och "fantasi" att kritisera sådana lagar utifrån rättsmedvetande eller moralisk

insikt.

Det sista ordet – insikt – leder oss in på ett viktigt spår. Vi har redan sett att det var den grekiska människosynen som gav möjligheter att urskilja tillvarons mönster och ordning. Det centrala i denna människosyn var just insikten, den intuitiva, omedelbara uppfattningsförmågan – *nous*. Detta var en verklighet som Hägerström och Lundstedt inte erkände. Därför underkände de också rättsmedvetande och moraliskt ansvar. Därför blev för Lundstedt folkrätten enbart ”vidskepelse” och ”fantasi”. Ur hans egen synpunkt var hans bedömning förnuftig. Han insåg inte att hans ståndpunkt byggde på en defekt människosyn.

Innan vi lämnar Carl Lidbom måste vi emellertid ett ögonblick reflektera över det som väckte det största intresset i hans samtid – hans utmanande livsstil, hans lättsinniga umgängelse med regelverk och hans fräckhet. Det räcker med att påminna om hans inblandning i Ebbe Carlsson-affären och hans uppträdande i riksdagens konstitutionsutskott. Hur ter sig allt detta, sett från en socialistisk ståndpunkt? För att förstå det måste vi se det i klasskampens perspektiv, där Lidbom står på ”rätt” sida. Ur den synpunkten är hans utmanande livsstil endast en markering av att arbetarklassens företrädare visst kan leva på samma nivå som överklassen. De har erövat överklassens privilegier.

Vid Palme-utredningen gav sig Lidbom in i denna utan fullmakt, vilket ledde fram till Ebbe Carlsson-affären och ren brottslighet. Men ur klasskampens perspektiv var mordet på Palme ett angrepp på arbetarklassen, där givetvis kapitalet ytterst var den skyldige, och vid avslöjandet av detta fick inga regelverk stå hindrande i vägen. Den fräckhet Lidbom visade vid det följande förhöret i riksdagens konstitutionsutskott får en ny belysning, sedd ur klasskampens synvinkel.

Ur detta perspektiv är de borgerliga ledamöterna i utskottet inte folkrepresentanter utan kapitalets lakejer. Tänkte Carl Lidbom verkligen så? Han betedde sig i alla fall så, och om hans tal 1974 var mer än ett spel för galleriet tänkte han också så. Klasskampen försätter oss i ett helt annat stämningläge och en helt annan tankevärld än den borgerliga. För att förstå denna annorlunda värld behövs förvisso det som Hans Georg Gadamer kallar *Horizontverschmelzung* – en sammansmältning av vår och den andres världsbild.

Det är uppenbart att Axel Hägerström och Vilhelm Lundstedt uppfattade sig själva som förnuftiga. Förnuftet eller rationaliteten var för dem förmågan att dra logiska slutsatser ur sinnesintryck. De hade emellertid en sällan nämnd förutsättning, nämligen att tillvaron är kongruent med detta mänskliga förnuft. Något sådant kan inte bevisas förnuftigt; viktiga fakta i kärnfysiken tyder tvärtom på motsatsen, att tillvaron i väsentliga delar är paradoxal. Niels Bohr har talat om ”komplementära sanningar”. Men kärnfysik var knappast ett aktuellt område för Hägerström och Lundstedt. Helt oreflekterat utgick de från att tillvaron var kongruent med deras tänkande. Det var inte en ovanlig hållning i samtiden.

Inom arkitekturen var funktionalismen ett uttryck för samma mentalitet. Här var Le Corbusier den store mytskaparen, och i hans efterföljd skapades områden som Malmö Rosengård – det fullständigt rationella bostadsområdet. Det var ingen tillfällighet att funktionalismen fick sitt första stora genombrott genom arbetarrörelsen, nämligen i konsumentkooperationens byggnadsbyrå. Det som började med ”konsumlådan” fick väldiga proportioner i betongghettot. Därmed har vi kommit ett långt stycke från Axel Hägerström, Vilhelm Lundstedt, Carl Lidbom och Tage Erlander. Ändå finns det ett samband, nämligen när det gäller människosynen och den mänskliga kunskapen. Det blir som Malmö Rosengård, om man inte vet av det som grekerna kallade insikt, *nous*. Hägerström och Lundstedt är - liksom funktionalismen - exempel på den föreställning om en totalt rationell verklighet,

som blir oförnuftig och omänsklig därför att den bygger på en defekt människosyn. I grund och botten är det samma verklighetsuppfattning, som leder till byggandet av Rosengård och till att mänskliga rättigheter förkastats som "vidskepelse" och "fantasi".

Även om det är långt mellan arkitektur och juridik finns det ett samband, nämligen i verklighetsuppfattningen och synen på kunskapen. En verklighetsuppfattning och en kunskapsyn som har förutsättningar att skapa mänskliga och goda förhållanden kan inte bygga enbart på rationalitet. Rationaliteten är en teknik, som behöver en grund att bygga på, en kompassriktning att styra efter. Grekerna fann denna riktningssgivare i den etiska och estetiska insikten, *nous*. Medvetandet om mänskliga rättigheter ligger på ett liknande plan. Virginia-texten talar om att människan har rättigheter "by nature". Den amerikanska författningen talar om "inherent rights" som är "self-evident". Dessa rättigheter är, enligt Virginia-texten, en gåva, som människan fått av Skaparen. De är själva sitt eget bevis. Förmågan att uppfatta evidens är just vad grekerna avsåg med *nous*, och där den förmågan går förlorad öppnas dörren, inte bara för rashygien och betongghetto utan också för ett nytt Auschwitz, i bästa fall följt av ett nytt Nürnberg.

I själva det nuvarande socialdemokratiska partiprogrammet finns bara några få ord som visar på en annan riktning än den som Vilhelm Lundstedt, Tage Erlander, Axel Hägerström och Carl Lidbom hade. Det är orden "allas lika värde och lika rätt". Men det är tungt vägande ord. Och oavsett vilken tyngd som tillmäts dem i partiets politik, så är det genom EU-rätten mänskliga rättigheter som nu gäller i Europa – också äganderätt.

5. Kristet förvaltningskap som alternativ modell för samhällsbyggande

Hur ter sig frågan om mänskliga rättigheter ur kristet perspektiv? Vi har redan sett att frågan bränner till där det gäller äganderätten. Om vi inte får äga något själva blir vi helt beroende av den som äger, antingen det är stat, kommun eller kollektiv. Därmed blir andra rättigheter, som exempelvis yttrandefrihet, endast chimärer. Om jag inte kan äga min penna, mitt papper, min kopiator eller för den delen mitt mediaföretag, är min tryckfrihet och yttrandefrihet näst intill ingenting. Och om jag så bara är tiggare, måste jag kunna äga maten i min skål för att kunna äta den fritt. Annars är jag helt beroende av ägaren, antingen det är staten eller kollektivet. Äganderätten är förutsättningen för att jag skall kunna använda mig av de andra mänskliga rättigheterna. Hur ter sig denna frågeställning i kristet perspektiv?

Svensk historia låter sig endast förstås utifrån denna synpunkt. Vi har redan sett att föreställningen om mänskliga rättigheter sent kom in i svenskt rättstänkande efter en kort period av rättspositivism. Men vad fanns före denna? I äldre svenskt och europeiskt rättstänkande skilde man mellan gudomlig rätt, sedvanerätt och mänsklig rätt. Med det senare avsåg man då de gällande traderade eller kodifierade rättsreglerna, till exempel landskapslagarna. Gudomlig rätt avsåg det som kunde härledas ur den bibliska uppenbarelse.

Frågan om äganderätten blev brännande under och efter det olyckliga skånska kriget 1675-1679. Under Karl XI:s minderårighet hade den högadliga förmyndarregimen än mer berikat sig själv på statens bekostnad utöver de omfattande gåvor och förläningar som förts över under drottning Kristinas regim. Till sist var 2/3 av jorden i adliga händer och därmed skattefri. Statens ekonomi var i allvarlig obalans. För att klara situationen band regimen upp Sverige vid Frankrikes expansiva politik och fick som lön stora franska subsidier. När Frankrike så anföll Holland, blev Sverige indraget i en storkonflikt och tvingades angripa Brandenburg, som då var Hollands bundsförvant. I den antifranska

koalitionen ingick även Danmark, som tog tillfället att angripa det försvagade Sverige. Under holländsk ledning krossade den dansk-holländska flottan den svenska. Därmed var de tyska besittningarna förlorade. Efter kriget stod det klart, att landets ekonomi måste återupprättas och att det stora problemet var adelns orimliga godsinnehav. Det hade undergrävt Sveriges oberoende och dragit in landet i ett olyckligt krig. Därmed ställdes frågan om *reduktion*.

Äganderätten var ifrågasatt. Hur såg man på detta? Man hade distinktionen klar för sig: Gudomlig rätt står över sedvanerätt och mänsklig rätt. Gudomlig rätt innebär att den verkliga ägaren till allt är den som skapat allt, nämligen vår Herre själv. Därför finns det ingen absolut äganderätt. All egendom är ett fideikommiss, ett anförtrott mått av förvaltning under ett yttersta ansvar. Syftet med att människor anförtrotts att förvalta små eller stora andelar av jordens och landets samlade rikedom är att det skall tjäna till eget uppehälle och nästans väl, i detta fall hela folkets. Ur kristen synpunkt kan man aldrig säga: ”Jag gör om jag vill med det som är mitt”. Det finns alltid ett yttersta ansvar inför den verkliga ägaren, Gud själv.

1679 var det uppenbart att det stora adliga godsinnehavet hade undergrävt landet ekonomi och gjort det till ett redskap för fransk expansionism. Därmed hade egendomen omfördelats på ett sätt som var till skada för alla. Gudomlig rätt stod då över mänsklig rätt. Med denna bakgrund genomdrevs reduktionen med stor effektivitet och hänsynslöshet. Det gick så långt att även egendom som innehafts sedan medeltiden drogs in, och många gjordes utfattiga. I det läget höll Jesper Svedberg en uppmärksam predikan, där han angrep obarmhärtigheten i reduktionsverket. En av Svedbergs motståndare anmälde det till Karl XI. Denne frågade: ”Bestyrkte predikanten sitt tal med Guds Ord?” Det måste den klagande medge. Då svarade kungen: ”När prästen haver Guds ord och förehåller det redeliga, då haver konungen intet att tala därpå.” Här stod återigen gudomlig rätt över mänsklig rätt. Den mänskliga rätten var riksdagens regelverk kring reduktionen, och gudomlig rätt var Bibelns ord. Då var det gudomlig rätt som gällde. Därmed är också sagt att ansvaret är en del av vår mänskliga värdighet, lika mycket som de mänskliga rättigheterna, och detta är ett yttersta ansvar inför Gud själv. Det gäller hela tillvaron, även ägandet.

Detta är ett exempel från svenskt 1600-tal, men samma tankemönster finns hos exempelvis Charles Gore, en av den anglikanska kristenhetens främste teologer under 1900-talet. Vi har sett hur föreställningen om mänskliga rättigheter endast långsamt och under motstånd trängts in i svensk politik och svenskt rättstänkande. Den har till och med fått en ställning i svensk socialdemokrati, dock så att man i den praktiska tillämpningen, till exempel i hyreslagstiftningen, begränsat äganderätten till den grad att förfoganderätten är kraftigt försvagad. Detta har paradoxalt nog gjort de kommunala bostadsfastigheterna till baser för kriminell verksamhet. Men bortsett från det finner vi alltså att den kristna hållningen – en begränsad äganderätt under ett yttersta ansvar – i praktiken står tämligen nära den rättspositivistiska och socialistiska, som dock har helt andra utgångspunkter. För socialismen är det klasskampen mot de ägande som gäller, för den kristne är det ett yttersta ansvar inför den verkliga ägaren, Gud själv.

Svenskt rättstänkande har under 1900-talet varit bestämt av två faktorer - rationalism och klasskamp. Båda utesluter mänskliga rättigheter, rationalismen därför att den endast erkänner den rena rationaliteten och inget före den, klasskampen därför att den endast känner den gränslösa antagonismen. Det kristna alternativet är förvaltarskapet, ägandet med ett yttersta ansvar.